

Stratēģiskais ietekmes uz vidi novērtējums
Upju baseinu apsaimniekošanas un plūdu risku
pārvaldības plāni 2022.-2027. gadam

VIDES PĀRSKATS

Kopsavilkums

Rīgā, 2021. gada jūnijā

Materiāls tapis ar Latvijas vides aizsardzības fonda atbalstu

Saskaņā ar Ūdens apsaimniekošanas likumu, kurā ir pārņemtas Ūdeņu direktīvas prasības, Latvijā izdalīti četri – Daugavas, Lielupes, Gaujas un Ventas – upju baseinu apgabali. Katram no tiem ir jāizstrādā savs apsaimniekošanas plāns. Pirmie apsaimniekošanas plāni upju baseinu apgabaliem¹ tika izstrādāti laika periodam no 2009. gada līdz 2015.gadam; tie apstiprināti ar vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra 2010. gada 6.maija rīkojumu Nr.143. Atjaunotie upju baseinu apgabala apsaimniekošanas plāni 2016.-2021. gadam tika apstiprināti ar vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministra 2015. gada 17. novembra rīkojumu Nr.335 (Daugavas) un 22. decembra rīkojumu Nr.378 (pārējie).

Plūdu riska pārvaldība ir integrēts pasākums, ko uz dabas katastrofu un tautsaimniecības attīstības radīto risku izvērtējuma pamata veic par vides informāciju un vides pārvaldību, teritoriālo plānošanu un civilo aizsardzību atbildīgās institūcijas. Latvijā, līdzīgi kā visā pasaulē, visblīvāk apdzīvotas ir tieši jūras piekraste un upju palienes. Tajās bez iedzīvotājiem atrodas gan vēl saglabājušās dabīgās ekosistēmas, gan materiālās un kultūras vērtības, kuras klimata pārmaiņu ietekmē tiek aizvien vairāk pakļautas plūdu riskam. Sākotnējā plūdu riska novērtējumā, iespējamo plūdu postījumu vietu kartēs, plūdu riska kartēs un Plūdu riska pārvaldības plānos sniedzamās informācijas saturu un veidu nosaka MK noteikumi Nr.1354 (24.11.2009.).

Katra upes baseina otrā cikla Plūdu riska pārvaldības plāns (2022.-2027. g. periodam) ir izstrādāts integrēti ar trešā cikla Upes baseina apgabala apsaimniekošanas plānu un apvienots ar to vienā dokumentā, tātad kopā ir četri, nevis astoņi plāni. Šie četri Upju baseinu apsaimniekošanas un plūdu risku pārvaldības plāni 2022.-2027. gadam turpmāk tekstā saīsināti tiek saukti “Upju plāni”. Savukārt saīsinājums “UBA plāni” nozīmē UBA plānus kā tādus un atkarībā no konteksta var nozīmēt arī citu periodu UBA plānus.

Likums „Par ietekmes uz vidi novērtējumu” paredz veikt stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu politikas plānošanas dokumentiem, kuru īstenošana var būtiski ietekmēt vidi. Šīs prasības attiecinātas arī uz vides politikas plānošanas dokumentiem, kuri jau pēc savas būtības tiek izstrādāti ar mērķi aizsargāt vidi un bremsēt ar tautsaimniecības attīstību saistītos riskus. Izpildot likuma prasības, arī atjaunotajiem Upju plāniem tiek veikts stratēģiskais novērtējums, kura ietvaros sagatavots šis Vides pārskats. Vides pārskatā novērtēts, kā Upju baseinu apsaimniekošanas un plūdu risku pārvaldības plānos izvirzīto mērķu un paredzēto pasākumu īstenošana ietekmēs vidi. Atjaunotajos četros plānos izvirzītie mērķi – sasniegt labu ūdeņu stāvokli un samazināt ar plūdiem saistītu nelabvēlīgu ietekmi uz cilvēku veselību, vidi, kultūras mantojumu un saimniecisko darbību – atbilst Latvijas vidēja termiņa vides politikas pamatnostādņem un principiem, un kā šādi tie attiecībā uz stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu atbilstoši Ministru Kabineta 2004.gada 23.marta noteikumiem Nr.157 “Kārtība, kādā veicams ietekmes uz vidi stratēģiskais novērtējums” (turpmāk – MK noteikumi Nr. 157) būtu vidēja termiņa reģionāla līmeņa vides politikas plānošanas dokumenti, kas aptver ūdeņu aizsardzības un apsaimniekošanas jomu. Tomēr šajā gadījumā VARAM ir izvēlējusies 2022.-2027. gada perioda Upju plāniem veikt vienotu stratēģisko ietekmes uz vidi novērtējumu visiem kopā kā vienotai dokumentu paketei, kas nosedz visu Latvijas teritoriju un iedzīvotājus.

¹ Pēc Ūdens apsaimniekošanas likumā dotās definīcijas „upju baseinu apgabals” ir sauszemes un jūras teritorija, ko veido vienas upes vai vairāku blakus esošu upju baseini, kā arī ar tiem saistītie pazemes ūdeņi un piekrastes ūdeņi.

Līdz ar to atbilstoši minēto MK noteikumu 2. punktam, kurā noteikti to plānošanas dokumentu veidi, kuriem nepieciešams stratēģiskais novērtējums, šis novērtējums pēc būtības atbilst: “2.1. nacionālā līmeņa attīstības plānošanas dokumentam”.

Atjaunotajos Upju plānos ir ietverta jaunākā informācija par virszemes un pazemes ūdeņu stāvokli un tā izmaiņām upju apgabalos kopumā un katrā atsevišķā pazemes un virszemes ūdensobjektā², cilvēka darbības ietekmes uz tiem novērtējums, definēti ūdeņu kvalitātes mērķi, paredzēti pasākumi mērķu sasniegšanai. Plānos norādīti tie pasākumi, kas netika īstenoti laikā no 2016. gada līdz 2021. gadam.

Šai vienotais SIVN visiem četriem Upju plāniem, kas nosedz visu Latviju, pēc būtības atbilst nacionālā līmeņa attīstības plānošanas dokumenta novērtējumam.

Trešā apsaimniekošanas cikla Upju plānos papildināts upju un ezeru ūdensobjektu tīkls un palielināts ŪO, precizētas sateces baseina daļu robežas, precizēti ūdensobjektu tipi, noteikti stipri pārveidotie un mākslīgie ūdensobjekti, veikta pazemes ūdensobjektu (PŪO) robežu pārskatīšana un nacionālas nozīmes riska PŪO robežu pārdalīšana, sadarbībā ar kaimiņvalstīm ir noteikti pārrobežu PŪO ar Lietuvu un Igauniju. Ir veikti būtiski uzlabojumi upju un ezeru ŪO kvalitātes novērtējuma metodikās un metodikā punktveida un izklaidētā piesārņojuma slodžu būtiskuma novērtēšanai PŪO līmenī, noteiktas fona vērtības un robežvērtības visiem Latvijas PŪO. Ir pārskatīta un precizēta upju un ezeru ŪO grupēšana, uzsākta novērojumu staciju atrašanās vietu precizēšana dabā, veikta “pseido ūdensobjektu” izdalīšana Latvijas teritoriālajos ūdeņos, papildinātas un uzlabotas slodžu būtiskuma novērtējuma metodikas upju un ezeru ŪO attiecībā uz punktveida un izklaidētā piesārņojuma avotu, ūdeņu ieguves slodzēm, kā arī par hidromorfoloģisko pārveidojumu radītajām ietekmēm.

Vides pārskatā ir detalizēti izvērtēta Upju plānu saistība ar iepriekšējā perioda plāniem Upju baseinu apsaimniekošanas un Plūdu risku pārvaldības plāniem, šo plānošanas dokumentu īstenošanas monitorings, sniegta analīze par būtiskām izmaiņām visos aspektos: esošā situācija, UBA slodžu izvērtējums, īpaši aizsargājamās teritorijas virszemē un pazemes ūdensobjektos, virszemes un pazemes dzeramā ūdens ieguves vietas, prioritārie zivju ūdeņi, peldvietas, nitrātu jutīgās teritorijas, monitoringa raksturojums un rezultāti, vides kvalitātes mērķi, integrācija ar citiem plānošanas dokumentiem, ekonomiskā analīze, plūdu riska teritorijas, pasākumu programmas un to realizācija, ar Upju plāniem saistītās ilgtspējīgas attīstības problēmas, ūdeņu pārvaldība, tautsaimniecības attīstība upju baseinu apgabalos, demogrāfijas dinamika un tās ietekme uz komunālajiem pakalpojumiem, pārrobežu riski u.c..

Tā visa rezultātā ir veikts Upju plānu un to iespējamo alternatīvu īstenošanas būtiskās ietekmes uz vidi novērtējums un iespējamo alternatīvu izvēles pamatojums, kā arī novērtētas vides stāvokļa iespējamās izmaiņas, ja Upju plāni netiktu īstenoti.

Upju baseinu apgabalu apsaimniekošanas plāni pēc savas būtības ir vides aizsardzības politikas plānošanas dokumenti, tāpēc negatīvu ietekmi radīt tiem pēc definīcijas nevajadzētu: negatīva ietekme varētu būt tieši to neīstenošanai, nevis īstenošanai, kā arī nepareizai īstenošanai.

² Pēc Ūdens apsaimniekošanas likumā dotās definīcijas “ūdensobjekts” ir nodalīts un nozīmīgs virszemes ūdens hidrogrāfiskā tīkla elements: ūdenstece (upe, strauts, kanāls vai to daļa), ūdenstilpe (ezers, dīķis, ūdenskrātuve vai to daļa), kā arī pārejas ūdeņi vai piekrastes ūdeņu posms.

Plūdu risku pārvaldības plāni ir vērsti pirmām kārtām uz cilvēka aizsardzību no plūdu radītajām neērtībām, tāpēc tajos potenciāli iespējams arī kompromiss: plūdu risks dabiskos apstākļos pats par sevi nav kaitīgs un draudīgs dabai, savukārt cilvēka pasargāšanas pasākumi no plūdiem var būt dabai nelabvēlīgāki, nekā dabiski neierobežoti plūdi.

Lai pārbaudītu šo teorētisko apsvērumu attiecināmību tieši uz konkrētajiem šajā stratēģiskajā ietekmes uz vidi novērtējumā vērtējamajiem Upju baseinu apsaimniekošanas un plūdu risku pārvaldības plāniem 2022.-2027. gadam, ir veikts ietekmju novērtējums pilnīgi visiem visos plānos plānotajiem pasākumiem katram atsevišķi.

Visos Upju plānos plānoto pasākumu ietekmju uz vidi novērtējuma rezultātu skaitlisks apkopojums pa pasākumu veidiem sniegts Tabulā.

Tabula. Visu pasākumu ietekmes uz vidi vērtējumi pa pasākumu

Pasākumu veids	Kopā	Tieša pozitīva ietekme	Netieša pozitīva ietekme	Nav patstāvīgas ietekmes	Negatīva ietekme
Pamata (nacionālā mērogā)	111	61	33	17	0
Papildu nacionālā mērogā	40	4	14	22	0
Papildu ŪO mērogā	66	29	10	27	0
Pretplūdu	128	92	4	32	0
Visi kopā	345	186	61	98	0

Šie skaitļi parāda izšķirošu secinājumu, ka nenoliedzamam vairumam pasākumu (ja tos pareizi īsteno, kā tiek uzskatīts plānošanas dokumenta novērtējumā) ir pozitīva ietekme uz vidi (kam tie arī paredzēti), ievērojamai daļai pasākumu nav patstāvīgas ietekmes uz vidi fiziski dabā, bet novērtējumā nav identificēts neviens(!) plānotais pasākums, kura sagaidāmā ietekme uz vidi (kā dabas vērtībām, tā cilvēkvidi) būtu negatīva.

Te jāuzsver, ka plānošanas dokumenta stratēģiskajā novērtējumā netiek vērtēts un nav iespējams vērtēt konkrētu projektu tehnisko izpildījumu: šajā novērtējumā tiek uzskatīts, ka visi pasākumi tiek izpildīti atbilstoši to mērķiem. Neatbilstošas izpildes gadījumā pasākumiem negatīva ietekme būt var. Piemēram, pamata pasākums A12.14.: veikt krastu nostiprināšanas darbus Pļaviņu, Ķeguma un Rīgas HES. Krastu noturības uzlabošanas ietekme uz vidi ir nenoliedzami pozitīva. Savukārt, ja projektēšanā un būvdarbos pieļauj būtiskas kļūdas, rezultāts var būt nevis nostiprināšana, bet nobrukums ar vides piesārņojumu un sekojošiem seku likvidācijas darbiem. Būtībā ikviens no tieši fiziski dabā īstenojamajiem pasākumiem ietver risku nepieļaujami nepareiza izpildījuma dēļ nodarīt videi kaitējumu tieši pretēji tā iecerētajam mērķim vai kā citādi. Tāpat šāds riska potenciāls piemīt arī pasākumiem ar netiešu pozitīvu ietekmi. Piemēram, pamata pasākums A6.2.: veikt kultūraugu mēslošanas plānošanu. Pareizai šādai plānošanai ir pozitīva ietekme uz eutrofikācijas mazināšanu un kaitīgu vielu izplatības ierobežošanu ūdeņos. Savukārt teorētiski var iedomāties situāciju, ka šāda plānošana tiek veikta pilnīgi nepareizi un noved pie pretējā. Līdz ar to vienmēr pastāv risks, ka plānošanas dokumenta, kura iecerētās ietekmes uz vidi ir caurcaurēm pozitīvas, nepareizas īstenošanas dēļ var parādīties arī negatīvas ietekmes. Šāda riska apjomu stratēģiskajā ietekmes uz vidi novērtējumā novērtēt nav iespējams, var tikai lieku reizi atgādināt, ka šāds risks pastāv un par

pasākumu izpildi atbildīgajām institūcijām atbildīgs darbs ar pozitīva plāna apstiprināšanu tikai sākas.

Ņemot vērā Latvijas kā ES dalībvalsts saistības, tai nav citas alternatīvas, kā īstenot Ūdeņu direktīvu, savlaicīgi sagatavojot visu UBA plānus. Tomēr ir iespējami vismaz trīs scenāriji to turpmākajā īstenošanā:

- 1) atjaunotie Upju plāni tiek īstenoti pilnā mērā un savlaicīgi: vides mērķi (kaitējuma videi novēršana/mazināšana) tiek sasniegti;
- 2) atjaunotie Upju plāni tiek īstenoti daļēji un ar novēlošanos: vides mērķi (kaitējuma videi novēršana/mazināšana) tiek sasniegti daļēji;
- 3) atjaunotie Upju plāni netiek īstenoti un/vai pasākumi tiek īstenoti nekvalitatīvi: vides mērķi (kaitējuma videi novēršana/mazināšana) netiek sasniegti, ietekme ir negatīva, jo neierobežota saimnieciskā darbība un/vai nepareizi īstenoti pasākumi kaitē videi.

Šo alternatīvu pozitīvās ietekmes mazinās virzienā no pirmās uz trešo, un tajā pašā virzienā pieaug alternatīvu negatīvās ietekmes (kādas pirmajā alternatīvā nav sagaidāmas vispār).